

УДК 330.1:338.5:341.1

Карпенко А.В., к.е.н., доцент, доцент кафедри управління персоналом і економіки праці Запорізького національного технічного університету,

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ АКТИВИ: ЕТИМОЛОГІЯ ПОНЯТТЯ ТА МІСЦЕ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ІННОВАЦІЙНІЙ СИСТЕМІ

Великомасштабні та багатовекторні зміни останніх десятиліть не лише трансформували значну частину світових соціально-економічних процесів, а й розширили та поглибили дотеперішні ризики. Швидкість змін значно прискорилась, а конкурентоспроможність все більше стала визначатися інтелектуальною основою капіталу. Саме економічно активна людина стає основним базисом інноваційних змін та розвитку економіки. Разом з цим наявність в державі сформованих елементів національної інноваційної системи визначають швидкість проходження інноваційних зрушень та рівня комерціалізації інновацій. Відповідно виникає необхідність дослідження інтелектуального капіталу та його ролі в національній інноваційній системі задля виявлення інтелектуальних активів, вплив на які дозволить підвищити рівень інноваційного розвитку країни.

Мета статті полягає у теоретичному узагальненні сутності інтелектуальних активів, їх класифікації та визначенні місця в національній інноваційній системі. У статті проведено дослідження теоретичних засад наукової категорії «інтелектуальні активи». Розкрито взаємозв'язок інтелектуальних активів переважно з інтелектуальним капіталом і нематеріальними активами. Визначено, що інтелектуальні активи є складовими елементами інтелектуального капіталу. Всі інтелектуальні активи мають нематеріальну форму, яка унікальна за природою та дозволяє забезпечити економічні вигоди сьогодні й у майбутньому. Інтелектуальні активи сприяють підвищенню балансової вартості підприємств і забезпечують можливість додаткового залучення інвестиційних ресурсів.

Проведено аналіз та узагальнено поняття «інтелектуальні активи», визначено зміст та основні характеристики суміжних категорій («актив», «капітал», «інтелектуальний капітал», «нематеріальні активи»). Представлено класифікацію інтелектуальних активів. Обґрунтовано відмінні риси категорій «інтелектуальний капітал» і «інтелектуальні активи», що полягають у можливості матеріалізації та накопиченні синергетичних ефектів.

На основі узагальнення результатів вітчизняних та зарубіжних досліджень обґрунтовано важливість інтелектуальних активів за здатність генерування майбутнього результату, що обумовлює їх дослідження у стратегічному вимірі. Ідентифікація інтелектуальних активів в структурі людського потенціалу та управління ними має стати невід'ємною складовою національної інноваційної системи, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності та прибутковості суб'єктів господарювання й економіки в цілому.

Ключові слова: капітал, актив, інтелектуальні активи, нематеріальні активи, інтелектуальний капітал, інновація, національна інноваційна система.

Рис. 1, Табл. 2, Літ. 45

Карпенко А.В.

ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЕ АКТИВЫ: ЭТИМОЛОГИЯ ПОНЯТИЯ И МЕСТО В НАЦИОНАЛЬНОЙ ИННОВАЦИОННОЙ СИСТЕМЕ

Крупномасштабные и многовекторные изменения последних десятилетий не только трансформировали значительную часть мировых социально-экономических процессов, но и расширили и углубили прежние риски. Скорость изменений значительно

ускорились, а конкурентоспособность все больше стала определяться интеллектуальной основой капитала. Именно экономически активный человек становится основным базисом инновационных изменений и развития экономики. Вместе с этим наличие в государстве сложившихся элементов национальной инновационной системы определяют скорость прохождения инновационных изменений и уровня коммерциализации инноваций. Соответственно возникает необходимость исследования интеллектуального капитала и его роли в национальной инновационной системе для выявления интеллектуальных активов, воздействие на которые позволит повысить уровень инновационного развития страны.

Цель статьи состоит в теоретическом обобщении сущности интеллектуальных активов, их классификации и определении места в национальной инновационной системе. В статье проведено исследование теоретических основ научной категории «интеллектуальные активы». Раскрыта взаимосвязь интеллектуальных активов преимущественно с интеллектуальным капиталом и нематериальными активами. Определено, что интеллектуальные активы являются составляющими элементами интеллектуального капитала. Все интеллектуальные активы имеют нематериальную форму, которая уникальна по природе и позволяет обеспечить экономические выгоды сегодня и в будущем. Интеллектуальные активы способствуют повышению балансовой стоимости предприятий и обеспечивают возможность дополнительного привлечения инвестиционных ресурсов.

Проведен анализ и обобщены понятия «интеллектуальные активы», определено содержание и основные характеристики смежных категорий («актив», «капитал», «интеллектуальный капитал», «нематериальные активы»). Представлена классификация интеллектуальных активов. Обоснованы отличительные особенности категорий «интеллектуальный капитал» и «интеллектуальные активы», заключающиеся в возможности материализации и накопления синергетических эффектов.

На основе обобщения результатов отечественных и зарубежных исследований обоснована важность интеллектуальных активов за способность генерирования будущего результата, что обуславливает их исследование в стратегическом измерении. Идентификация интеллектуальных активов в структуре человеческого потенциала и управление ими должно стать неотъемлемой составляющей национальной инновационной системы, что будет способствовать повышению конкурентоспособности и прибыльности субъектов хозяйствования и экономики в целом.

Ключевые слова: капитал, актив, интеллектуальные активы, нематериальные активы, интеллектуальный капитал, инновация, национальная инновационная система.

Karpenko A.V.

INTELLECTUAL ASSETS: CONCEPT ETHIMOLOGY AND ROLE IN THE NATIONAL INNOVATIVE SYSTEM

The large-scale and multi-vector changes of recent decades have not only transformed a significant part of world's socio-economic processes, but also expanded and deepened current risks. The speed of changes has risen dramatically, and competitiveness has become more determined by the intellectual basis of capital. It is the economically active person that becomes the main basis of innovation and economic development. At the same time presence of national innovation system elements in the state determine the speed of going through innovation changes and the level of innovations commercialization. Accordingly, there is a need in researching intellectual capital and its role in the national innovation system in order to identify intellectual property, the impact on which will increase the level of country's innovation

development.

The article aims at theoretical generalizing intellectual assets' essence, their classifying and defining the place in the national innovation system. The article is focused on researching theoretical principles of scientific categories of "intellectual assets". The correlation between intellectual assets and mainly intellectual capital and non-material assets is revealed. Intellectual assets are defined as constituent elements of intellectual capital. All intellectual assets have non-material form that is unique by its nature and contributes to economic benefits today and in the future. Intellectual assets enable increasing book value of enterprises and provide an opportunity for additional attraction of investment resources.

The concept of "intellectual assets" is analyzed and generalized, the content and main characteristics of related categories ("asset", "capital", "Intellectual capital", "intangible assets") are defined. The classification of intellectual assets is presented. Differential characteristics of the categories "Intellectual capital" and "intellectual assets" that involve materialization possibilities and accumulation of synergistic effects are substantiated.

Based on the generalization of domestic and foreign studies results there has been substantiated the importance of intellectual assets for the ability to generate further result that determines their research in the strategic measurement. Identification of intellectual assets in the human potential structure and their management should be an integral part of the national innovation system that will enhance competitiveness and profitability of economic entities and economics in general.

Key words: capital, asset, intellectual property, non-material assets, intellectual capital, innovation, national innovation.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Динамічний розвиток суспільства і глобальні економічні проблеми ХХ ст. сприяли підвищенню уваги вчених і практиків до людини. Було визначено, що освітній, інтелектуальний, творчий потенціали людини виступають не тільки потужним фактором економічного зростання, а й джерелом доходів на всіх рівнях: людини, підприємства, держави. Розвиток людини і її потенціалу в сучасному суспільстві стали сприйматися основною цінністю, оскільки було визнано їх найважливішою передумовою ефективного зростання будь-якої країни.

Поширеними тезами сучасності є ґрунтовні висловлювання щодо зростання питомої ваги результатів інтелектуальної діяльності у вартості суспільного продукту та залежності від цього рівня конкурентоспроможності й розвитку національної економіки. У розвинених країнах близько 90 % ВВП припадає на частку нових знань, що втілені в техніку та технології. Це засвідчує, що відбувається інтелектуалізація економіки, з об'єктивним процесом розширення умов використання інтелектуально-креативних можливостей людей. Тобто визнається, що наукові знання й спеціалізовані унікальні навички їхніх носіїв стають головним джерелом і ключовим фактором розвитку матеріального й нематеріального виробництва, забезпечення стійкого економічного розвитку [1, с. 127]. Відбувається суспільне усвідомлення значимості інтелектуалізації як для розвитку кожної особистості, так і для інтелектуального капіталу країни [2, с. 30], що сприяє більш швидкій трансформації національної економіки і переходу її до економіки знань.

Як зазначають А. Колот і О. Кравчук, у сучасних умовах для розвитку національної економіки винятково важливим є «наукове забезпечення реформування сфери праці, у центрі якої перебуває економічно активна людина, з набутим нею потенціалом, компетенціями та притаманними їй мотиваціями і цінностями» [3, с. 5]. Відповідно

зростає роль людського потенціалу як головного чинника соціально-економічного розвитку.

Людський потенціал характеризується як сукупні можливості окремої людини або населення країни, регіону, підприємства до економічної, соціальної діяльності та до власного розвитку, які охоплюють не тільки професійно-кваліфікаційні характеристики, рівень життя і здоров'я, потреби і інтереси, мотивацію і ставлення до діяльності, а й рівень освіченості, креативності, мобільності, підприємливості, можливість адаптуватися до соціально-економічних змін в суспільстві і інші кількісно якісні характеристики їх носіїв.

Незважаючи на різноманітність підходів до визначення і структуризації людського потенціалу, в більшості з них виділяють найсуттєвішою саме інтелектуальну складову, облік і аналіз якої дозволяє виокремити інтелектуальні активи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблем, які розглядаються.

Зростання ролі інтелектуальних активів та уваги до її дослідження у період розвитку інформаційної епохи, було спричинено зміщенням акцентів у теорії і практиці. Пріоритети управління матеріальними активами змінились на використання інновацій й інвестицій в розвиток нематеріальних й інтелектуальних активів. Теоретичні засади інтелектуальних активів, їх значення й оцінка знайшли своє відображення у багатьох працях вітчизняних і зарубіжних науковців, серед яких: О. Б. Бутнік-Сіверський, Н. А. Єрмакова, С. Ф. Легенчук, Б. Б. Леонтьєв, Л. І. Лукічева, Н. Є. Ляшенко, О. А. Наумчук, П. Салліван (P. H. Sullivan) та ін.

Зростання значення інтелектуальної основи ресурсів, що веде до загальної інтелектуалізації всіх видів діяльності тісно пов'язано з умовами середовища і безпосередньо з рівнем національної інноваційної системи, які забезпечують розвиток інновацій та зростання їх комерціалізації. Питання формування, функціонування та подальшого розвитку національних інноваційних систем досліджували багато науковців, серед яких: Н. І. Іванова, Б.-А. Лундвалл (B.-A. Lundvall), Р. Нельсон (R. Nelson), К. Фрімен (C. Freeman), Л. І. Федулова, В. С. Пономаренко та ін. Попри значні напрацювання з даної тематики, зокрема щодо визначення сутності інтелектуальних активів, основних їхніх складових і значення для інноваційного розвитку є недостатньо опрацьованими та обґрунтованими в сучасних реаліях.

Мета статті – теоретичне узагальнення сутності інтелектуальних активів та визначення їх місця в національній інноваційній системі.

Виклад основного матеріалу. У науково-практичній літературі для узагальнення результатів інтелектуальної діяльності використовуються залежно від галузі та суб'єкта використання різні дефініції, більшість з яких є синонімами. Зокрема, менеджерами вживається переважно «інтелектуальний капітал», економістами – «інтелектуальні ресурси», «нематеріальні ресурси», «інтелектуальні продукти», а юристами – «інтелектуальна власність», «об'єкт права інтелектуальної власності». Крім того, для позначення об'єктів, на які поширюються права інтелектуальної власності, застосовують такі категорії, як «інтелектуальні активи», «нематеріальні активи» та «невідчутні активи». Така наявність різних категорій вносить значну плутанину у розуміння та ідентифікацію інтелектуальної складової людського потенціалу та вимагає ґрунтовного дослідження. Відсутність однозначного тлумачення категорій «інтелектуальні активи», «нематеріальні активи», «інтелектуальний капітал» тощо або вичерпного переліку їх видів як на законодавчому рівні, так і в спеціальній економічній літературі доводить складність в управлінні ними та отриманні оптимальних результатів комерціалізації інновацій.

Існує думка, що поява категорії «інтелектуальні активи» пов'язана саме з необхідністю відображення інтелектуального капіталу у бухгалтерському обліку. Оскільки капіталом називається пасив бухгалтерського балансу, було і запропоновано використовувати поняття «інтелектуальні активи», що відповідатиме економічному поняттю «інтелектуальний капітал» [4, с. 7]. Тобто визнається, що інтелектуальний капітал, відображений в бухгалтерському обліку є інтелектуальними активами.

Проте відомо, що інтелектуальний капітал містить не лише інтелектуальні активи. Зокрема, О. Б. Бутнік-Сіверський зазначає, що інтелектуальні активи (нематеріальні активи) разом із людським капіталом забезпечують формування інтелектуального капіталу в процесі господарської діяльності [5].

Прийнято виділяти три основні підходи до визначення сутності поняття «інтелектуальний капітал»: за першим підходом – як актив, що володіє здатністю приносити дохід; за другим підходом – із позиції процесу, тобто його здатності до відтворення та можливості залучення в процес кругообігу, в якому здійснюється його виробниче споживання; за третім підходом – як результат, оскільки приносить позитивний економічний і соціальний ефект [1, с. 129; 6, с. 221]. Наведені підходи пояснюють особливу природу інтелектуального капіталу, який здатний капіталізуватися, відновлюватися, приносити дохід, приймати участь у процесі кругообігу капіталу та забезпечувати економічний і соціальний ефект.

Крім зазначених трьох основних поглядів бажано виділяти ще один підхід, який розкриває категорію «інтелектуальний капітал» як систему, оскільки являє собою сукупність взаємозалежних і взаємодіючих певним чином елементів з визначеними структурними зв'язками. Відповідно, під інтелектуальним капіталом варто розуміти активний елемент, систему інтелектуальних цінностей (знання, навички, досвід, творчі здібності, уміння, технічні і програмні засоби, структура, інформація, засоби її необхідного захисту – інтелектуальна власність та інші нематеріальні активи), які безпосередньо приймають участь в створенні цінностей і в процесі свого відтворення забезпечують отримання певного результату та досягнення конкурентних переваг індивіду, підприємству й країні в цілому [1, с. 129].

Особливої уваги заслуговують визначення інтелектуального капіталу зарубіжними економістами, серед яких К. Брадлі [7], Е. Брукінг [8] та ін., що визнають його основою «невловимі активи». Саме їх ідентифікація та перетворення в корисні ресурси дозволяє отримувати не лише приріст доходу, а й забезпечити конкурентні переваги.

Не випадковим є факт появи концепції інтелектуального капіталу в умовах становлення постіндустріальної економіки, коли стало неможливо для ефективного управління підприємства спиратися тільки на фінансові й економічні чинники. Створення і розвиток даної концепції пов'язано переважно з ефективним управлінням вартістю компанії в умовах економіки знань. Тому важливим завданням сучасних підприємств стає визначення таких інтелектуальних активів, що будуть забезпечувати оптимальну віддачу вкладеного капіталу.

Неоднозначність визначення інтелектуального капіталу вказує про наявність і різних підходів до його структурування, дослідження якого було проведене раніше автором у праці [1, с. 130-131]. За зробленими висновками інтелектуальний капітал був представлений із трьохкомпонентною структурою: людський капітал (гуманітарні активи або індивідуальна компетентність) – нагромаджені в результаті інвестицій та втілені у працівниках компанії знання, творчі здібності, професійний досвід і моральні цінності; структурний капітал (активи інфраструктури, або внутрішня інфраструктура) – технічне і програмне забезпечення, організаційна структура, інтелектуальна власність,

відносини в колективі тощо; клієнтський (споживчий) капітал (ринкові активи, або зовнішня інфраструктура) – відносини із замовниками, покупцями, ділові зв'язки з постачальниками, товарні знаки тощо. Така структура була представлена Т. Стюартом [9] і є найбільш поширеною та прийнятною у науковому просторі.

У зазначених складових елементах інтелектуального капіталу хоча і відсутня назва активів, проте відомо, що взагалі капітал визначається як «все, що здатне приносити дохід, або як ресурси, які створені людьми для виробництва товарів і послуг» [10, с. 299]. Тому можна вважати, що кожна складова інтелектуального капіталу (людський капітал, структурний капітал і клієнтський (споживчий) капітал) мають здатність приносити дохід як самостійно, так і додатково (синергетичний) при об'єднанні сукупності своїх властивостей. Крім того, кожен елемент інтелектуального капіталу містить у своєму складі активи.

У науковій літературі та нормативних документах активи визначаються як: «сукупність майнових прав (матеріальних цінностей, грошових засобів, боргових вимог тощо), що належать фізичній або юридичній особі» [10, с. 18]; «ресурси, контрольовані підприємством у результаті минулих подій, використання яких, як очікується, призведе до отримання економічних вигод у майбутньому» [11]. Основними рисами активів є їх порівняно з іншими найдіяльніша основа та матеріальна (або нематеріальна) форма, в яку інвестується капітал з метою можливої майбутньої економічної вигоди та контролюється її власником.

Представлені положення ґрунтуються на думках І. А. Бланка, який під активами підприємства визнав форму контрольованих власником економічних ресурсів, які сформовані за рахунок інвестованого у них капіталу, що мають вартість і здатні генерувати дохід. Під контрольованістю автор розуміє: приймання ризиків, що пов'язані з використанням активів; отримання економічних вигод від використання активів; обмеження доступу інших осіб до таких вигод [12, с. 19-20]. Критеріями визнання інтелектуальних активів, що зазначені у міжнародних та вітчизняних стандартах фінансової звітності є наступні: повинні акумулювати в собі майбутню економічну вигоду; мають контролюватися підприємством у результаті минулих подій; вартість може бути достовірно оцінена [13, с. 122]. Отже, інтелектуальні активи є складовою інтелектуального капіталу.

У сучасних умовах засобами бухгалтерського обліку вдається фіксувати лише частину інтелектуального капіталу (і відповідно інтелектуальних активів), яка має вигляд формалізованих (інституційних) знань, а більша їх частина, яка важко піддається ідентифікації, залишається поза увагою. Це пов'язано з відсутністю критеріїв ідентифікації та умов визнання їх в обліку. Відповідно на підприємстві втрачається можливість повноцінного врахування всіх активів та управління ними, неточною є оцінка вартості підприємства, недостатньо ефективно використовується синергія наявних ресурсів, знижується ефективність стратегічного управління.

Складність розуміння та практики врахування інтелектуальних активів у бухгалтерському обліку витікає з радянських часів, оскільки тоді не визнавалися приватна власність і не сприймалася конкуренція. Відповідно об'єктом обліку було лише майно підприємства, до якого не належали інтелектуальні активи та не виникала потреба у використанні інтелектуальної складової капіталу, управління яким забезпечувало отримання конкурентних переваг [4, с. 9].

З метою максимального врахування інтелектуальних активів у вартості підприємства С. Ф. Легенчук запропонував дві альтернативні концепції його бухгалтерського обліку в Україні: вартісну, згідно з якою в балансі відображаються всі

складові інтелектуального капіталу підприємства (людські, структурні, клієнтські активи); майнову, за якою в балансі відображаються лише ті активи, які є майном (майновими правами) підприємства – об'єкти права інтелектуальної власності [4, с. 10]. Проте, це не дозволило повноцінно вирішити окреслену проблему.

Інтелектуальні активи є інтегрованою категорією, оскільки включають дві групи об'єктів: об'єкти інтелектуального капіталу, які відображені в обліку та мають форму нематеріальних активів; об'єкти, що не включені до системи обліку [14]. Ті нематеріальні активи підприємства, які не знайшли свого бухгалтерського відображення в балансі називаються гудвілом, що є різницею між балансовою і ринковою вартістю активів та здатен генерувати вартість активів (всі, які не знайшли свого бухгалтерського відображення, окрім об'єктів промислової інтелектуальної власності), а також вартість синергетичних ефектів (результат взаємодії активів) [4, с. 4, 9].

Поширеним є підхід, за яким інтелектуальні активи визнаються однією зі складових нематеріальних активів разом з правами власності або іншими правами на ці активи [15].

За Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи», нематеріальний актив – «це немонетарний актив, який не має матеріальної форми та може бути ідентифікований» [16], а згідно Податкового кодексу – «це право власності на результати інтелектуальної діяльності, у тому числі промислової власності, а також інші аналогічні права, визнані об'єктом права власності (інтелектуальної власності), право користування майном та майновими правами платника податку в установленому законодавством порядку, у тому числі набуті в установленому законодавством порядку права користування природними ресурсами, майном та майновими правами» [17]. Тобто в Податковому кодексі на відміну від П(С)БО 8 нематеріальні активи представлені більш широко. Вони мають не лише приносити економічні вигоди, а і підтверджувати наявність права на цю власність.

У відповідності з положеннями П(С)БО 8 до ідентифікованих нематеріальних активів відносять: 1) права користування природними ресурсами (право користування надрами, іншими ресурсами природного середовища, геологічною та іншою інформацією про природне середовище тощо); 2) права користування майном (право користування земельною ділянкою, будівлею, право на оренду приміщень тощо); 3) права на комерційні позначення (торговельні марки (знаки для товарів і послуг), комерційні (фірмові) найменування тощо), крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті; 4) права на об'єкти промислової власності (права на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, сорти рослин, породи тварин, компонування (топографії) інтегральних мікросхем, комерційні таємниці, у т.ч. ноу-хау, захист від недобросовісної конкуренції тощо), крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті; 5) авторське право та суміжні з ним права (права на літературні, художні, музичні твори, комп'ютерні програми, програми для електронно-обчислювальних машин, компіляції даних (бази даних), виконання, фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення тощо), крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті; 6) інші нематеріальні активи (право на провадження діяльності, використання економічних та інших привілеїв тощо) [16].

Вказані форми ідентифікованих нематеріальних активів не враховують значну кількість таких інтелектуальних активів як: «внутрішньогенерований гудвіл, який визначає переваги підприємства на ринку і дозволяє одержувати більші прибутки, ніж у конкурентів; кваліфікація, чесність і точність працівників при виконанні службових обов'язків; наявність унікальної стратегії розвитку підприємства; наявність менеджменту, який може реалізувати і розвивати певну стратегію; проведені

підприємством маркетингові дослідження ринку, які дають можливість успішно просувати продукцію на ринку; надійність зв'язків з покупцями і постачальниками; незапатентовані винаходи, які дозволяють удосконалити процес виробництва і скоротити витрати; таємниці передпродажної підготовки товарів, які дозволяють успішно просувати їх на ринку; витрати на рекламу, які обумовлюють успішне просування продукції на ринку; наявність частки ринку» [14].

Отже, нормативно підтверджені форми нематеріальних активів не дозволяють враховувати всі інтелектуальні активи. Це також доводять узагальнені підходи до визначення інтелектуальних активів у праці [18, с. 522-523] (ідеї, знання і здібності працівників; частина інтелектуального капіталу; джерело створення вартості, економічних вигід; інтелектуальні ресурси та цінна інформація; складова нематеріальних активів, нематеріальне походження; унікальні ресурси), оскільки не всі ознаки характерні офіційно визначеним нематеріальним активам. Відповідно, ми погоджуємося із висновками М. В. Мартиненко, що усі інтелектуальні активи (ІА) є нематеріальними активами, але не всі нематеріальні активи (НМА) мають ознаки інтелектуальних. Про неналежність окремих нематеріальних активів до інтелектуальних доводить представлений їхній ідентифікований перелік, який визначено у П(С)БО 8. Зазначені положення можна схематично представити в такому вигляді (рис. 1).

Рис. 1. Відображення інтелектуальних активів в системі управлінського обліку

На нашу думку, всі інтелектуальні активи мають нематеріальну форму. В структурі як інтелектуальних, так і нематеріальних активів значна частка залишається не ідентифікованою, а тому й не відображена у звітності. Відповідно частка не відображених у звітності активів не використовується і втрачаються можливості підприємства до зростання його капіталізації.

Відповідно поширюється думка, що до інтелектуальних активів доцільно відносити ті активи, які вдалось виявити, описати та віднести на баланс підприємства. Тобто, якщо

на підприємстві не виявлено та не віднесено на баланс хоча б якісь активи, вони не зможуть піддатись управлінському впливу і відповідно не дозволять більш всього отримати додаткові нарощення ресурсів та ефекти. Проте, використання інтелектуальних активів на підприємстві не обов'язково пов'язано з їх відображенням в балансі, оскільки навіть проста їхня ідентифікація дозволяє в подальшому здійснювати ефективне управління.

Для більш повного та ширшого розуміння категорії «інтелектуальні активи» розглянемо як трактують її різні науковці (табл. 1).

Таблиця 1

Підходи до трактування поняття «інтелектуальні активи»

Визначення	Автор, рік	Основні риси
Сукупність інформаційних чинників функціонування економічного суб'єкта, створюваних і використовуваних як всередині організації, так і в навколишньому середовищі з метою формування унікальних конкурентних переваг.	Старкова Н.О. та Костецький А.Н. [15], 2000.	Інформаційні чинники, що формують унікальні конкурентні переваги
Певна складова інтелектуального капіталу, до складу якої входить інтелектуальна власність, унікальні знання та досвід працівників, що оберігаються від несанкціонованого розповсюдження.	Салліван П. [19], 2000.	Захищена унікальна складова інтелектуального капіталу
«Сукупність інформаційно-інтелектуальних ресурсів і інформаційно-інтелектуальних продуктів, які можуть бути відчужені від їх творців і мають реальну комерційну цінність для підприємства та його контрагентів».	Лукічева Л.І., Єгоричев Д.Н. [20, с. 68], 2004.	Інформаційно-інтелектуальні ресурси і продукти, що мають реальну цінність
Матеріально втілені ідеї, які за умов достовірної оцінки та належного законодавчого захисту прав на їх використання приносять власникам економічні вигоди протягом терміну, що перевищує один рік.	Тараруєв Ю.О., Момот Т.В. [21], 2004.	Матеріально втілені ідеї, що забезпечують економічні вигоди понад рік
«Вартість інтелектуальних ресурсів, які в господарському обігу приймають форму нематеріальних активів... вартість об'єктів права інтелектуальної власності».	Бутнік-Сіверський О.Б. [5], 2005.	Вартість інтелектуальних ресурсів у формі нематеріальних активів
Результати розумової діяльності людини (ноу-хау, торговельні секрети, товарні знаки, виробнича таємниця, патенти, різні авторські права).	Нижник Н.Р., Мосов С.П. [22, с. 352], 2006.	Результати розумової діяльності людини
«Результати інтелектуальної, творчої праці людини, що визнані суспільством, та є монополією тимчасового характеру, час дії якої обмежується строком дії охоронного документу».	Легенчук С.Ф. [4, с. 11], 2006.	Результати інтелектуальної творчої праці захищені охоронним документом
«Інтегрована категорія, яка включає до свого складу ті об'єкти інтелектуального капіталу, що вже відображені в обліку (нематеріальні активи), і такі, що мають бути включені до системи обліку на підприємстві... як взаємовідносини з клієнтами, маркетинг, удосконалення технологій, навчання та розвиток персоналу, розробка нових продуктів та послуг...»	Ляшенко Н. Є. [14], 2009.	Інтегрована категорія, що включає відображені та невідображені в обліку нематеріальні активи
«Об'єктивізовані знання, отримані в результаті творчої інтелектуальної діяльності, які становлять економічну цінність».	Лукічева Л.І., Курбат В.Ю. [23, с. 72], 2010.	Економічно цінні об'єктивізовані знання
«Низка раціонально-використовуваних інформаційних, інтелектуальних і розумових ресурсів, що взаємодіють у внутрішньому та зовнішньому середовищі суб'єкта господарювання для створення унікальних конкурентних переваг з метою отримання надприбутку».	Бабій П. С. [24, с. 314], 2013.	Раціонально-використовувані ресурси для створення унікальних переваг і отримання надприбутку

У дослідженні категорії «інтелектуальні активи» нами охоплено наукові роботи за період 2000-2013 рр., а серед висловлених думок є представники різних галузей. Більшість науковців наголошують, що інтелектуальні активи мають нематеріальну форму, оскільки відсутня можливість їх реальної оцінки. Ми сприймаємо це твердження, проте погоджуємось з висновками Ю. О. Тараруєва, який на основі співставлення сутності інтелектуальних активів і критеріїв їх визнання обґрунтував положення про їх альтернативну здатність матеріальності: «критерієм визнання активів є здатність генерувати економічні вигоди протягом тривалого періоду; відповідати цьому критерію може лише матеріально втілена ідея, що у випадку з інтелектуальними активами є унікальною» [25, с. 6]. Тобто унікальні властивості інтелектуальних активів генерувати економічні вигоди не тільки сьогодні, а й у майбутньому дозволяє враховувати їх матеріальну природу.

Найбільш поширеним є ототожнення терміна «інтелектуальні активи» з «інтелектуальним капіталом», який визначається як сукупність невлених активів, які не зазначені у фінансовій звітності підприємств, але підлягають управлінню. Це пов'язано з тим, що інтелектуальний капітал цінний для підприємства, перш за все як результативна складова, здатна забезпечити йому дохід, тобто виступати в формі активу.

Отже, визначення інтелектуальних активів, зводиться переважно до двох підходів: 1) виділення їх у складі інтелектуального капіталу (складова інтелектуального капіталу, яка включає інтелектуальну власність, унікальні знання і досвід співробітників, що охороняються від несанкціонованого поширення); 2) віднесення до нематеріальних активів, тобто виділяють з об'єктів інтелектуальної власності (вартість інтелектуальних ресурсів, які в господарському обігу перетворюються в форму нематеріальних активів). З позиції бухгалтерського обліку капітал розглядається як джерело формування активів, тому їх ототожнення, або віднесення одного до складу іншого веде до плутанини в облікових категоріях [26, с. 335]. Зокрема, з метою врахування інтелектуального капіталу й інтелектуальних активів та ефективного ведення управлінського обліку на підприємстві необхідно формувати баланс, який відображатиме повну структуру активів з джерелами їх утворення: структурні активи – структурний капітал; маркетингові активи – маркетинговий капітал; людські активи – людський капітал [27, с. 79]. Такий підхід є достатньо слушним, оскільки сприяє пильній увазі керівництва до ідентифікації інтелектуальних активів, співставлення результатів і витрат на них у стратегічному аспекті.

Таким чином, інтелектуальні активи – це економічні ресурси організації, які є результатом творчої, науково-дослідницької або винахідницької діяльності, що володіють штучно створеними властивостями рідкості і винятковості, а також здатністю приносити економічні вигоди [28]. Інтелектуальні активи включають інтелектуальну власність, природні та набуті інтелектуальні здібності та навички, а також накопичені бази знань і корисні відносини з іншими суб'єктами [29]. На нашу думку, інтелектуальні активи є інтегрованою економічною категорією, що знаходиться в складі інтелектуального капіталу та ґрунтується на унікальних (рідких та виняткових) економічних ресурсах організації, які є результатом інтелектуальної творчої, науково-дослідної й винахідницької діяльності і здатні забезпечити отримання майбутніх економічних вигід. Інтелектуальні активи сприяють не лише підвищенню балансової вартості підприємств, а й забезпечують його капіталізацію та можливість додаткового залучення інвестиційних ресурсів.

Інтелектуальні активи мають ряд характерних ознак: практично не підвладні ризику обвального падіння вартості; представлені у спеціальній закодованій формі; швидко переміщуються між різними суб'єктами правовідносин; при одночасному використанні не зменшується споживча вартість; незначні змінні витрати; умовна власність; унікальне ціноутворення; можлива зростаюча віддача; майже не підвладна зносу (або моральному); методи управління – ризик-орієнтовані тощо [30, с. 10-11]. Інтелектуальні активи класифікуються за багатьма ознаками, серед яких: соціально-економічна сутність, призначення і види витрат на їх створення; за сферою створення, капіталізації (накопичення) і використання; за середовищем утворення і акумулювання;

за частотою використання; за методом створення; за потенціалом тощо. Узагальнена структура інтелектуальних активів представлена у таблиці 2.

Таблиця 2

Класифікація інтелектуальних активів*

Вид	Форми
За соціально-економічною сутністю, призначенням і видами витрат на їх створення.	
Людські – набуті характеристики співробітників (освіта, знання, вміння, навички, професіоналізм і досвід роботи), які супроводжуються фінансовими вкладеннями підприємства, а доступ до отримання економічних вигід від яких може контролюватися роботодавцем.	<ul style="list-style-type: none"> – витрати на навчання, підвищення кваліфікації, перепідготовку кадрів; – програми з адаптації, розвитку та мотивації; – соціальна підтримка співробітників; – система стимулювання ініціативи
Структурні – формуються під час створення так званої «управлінської інфраструктури» підприємства.	<ul style="list-style-type: none"> – навчання співробітників корпоративній культурі; – наукова організація праці апарату управління; – локальні мережі, бази даних, інші види програмного забезпечення, що використовуються в управлінській діяльності
Продуктивні – формуються в процесі створення та виробництва інноваційної продукції, визначаючи її споживну цінність і технологічну досконалість.	<ul style="list-style-type: none"> – винаходи, створення корисних моделей; – розробка промислових зразків; – селекційні досягнення; – створення об'єктів авторського права та ноу-хау, що використовуються у маркетинговій діяльності; – локальні мережі, бази даних, інші види програмного забезпечення, що використовуються у виробничому процесі
Маркетингові – створюються в процесі реалізації інноваційної продукції безпосередньо в товарах.	<ul style="list-style-type: none"> – розробка фірмових найменувань; – створення товарних знаків, знаків обслуговування; – створення об'єктів авторського права та ноу-хау, що використовуються у маркетинговій діяльності; – локальні мережі, бази даних, інші види програмного забезпечення, що використовуються в маркетинговій діяльності
За сферою створення, капіталізації (накопичення) і використання.	
Виробничо-технологічні – різні форми знань про процеси, способи, методи перетворення стану і властивостей матеріальних і людських ресурсів в процесі виробництва продуктів і послуг.	<ul style="list-style-type: none"> – винаходи; – виробничі технології та ноу-хау; – нововведення; – раціоналізаторські пропозиції; – технічні ідеї тощо
Професійно-кваліфікаційні і поведінкові – сукупність знань, навичок і досвіду, необхідних для управління інформаційними процесами і базами даних.	<ul style="list-style-type: none"> – технології планування і відбору персоналу; – орієнтаційні й адаптаційні програми; – корпоративні системи підвищення кваліфікації; – знання, необхідні для формування системи взаємодії, ділового й емоційного співробітництва тощо
Інформаційно-технологічні – сукупність знань, навичок і досвіду, необхідних для управління інформаційними процесами і базами даних.	<ul style="list-style-type: none"> – системотехнології, технології програмування; – управління базами даних; – інформаційне забезпечення і інформаційні продукти; – інформаційні ноу-хау; – технології отримання, обробки, аналізу інтерпретації первинної інформації тощо
Організаційно-управлінські – різні види знань і навичок, необхідних для здійснення централізованого управління персоналом в процесі реалізації поставленої мети під впливом змінюваних внутрішнього і зовнішнього середовищ.	<ul style="list-style-type: none"> – організаційна культура підприємства; – вміння приймати відповідальні рішення; – управлінські технології і ноу-хау; – новаторські методи менеджменту; – визначення і формулювання місії тощо

Продовження таблиці 2

Ринкові – відносини, знання і образи, що цілеспрямовано формуються фірмою у зовнішніх суб'єктів шляхом комунікативних зусиль для досягнення лояльності аудиторій.	<ul style="list-style-type: none"> – репутація фірми; – імідж торгової марки; – лояльність споживачів і партнерів; – стратегічні альянси; – формування і розвиток розподільчих каналів тощо.
---	---

* складено автором на основі [31; 23, с. 73; 32, с. 32-33]

Поява інтелектуальних активів підприємства обумовила впровадження та використання нового бізнес-процесу управління – управління знаннями (knowledge management), який визначається такими параметрами, як зв'язок зі стратегією підприємства, організаційна культура і дисципліна (просуває і підтримує спільне використання знань, співробітництво працівників і стимулює інновації), здатність до «прозорості та ясності» бізнес-процесів, здатність до обліку конкурентів, покупців і постачальників.

У всіх без винятку характеристиках інтелектуальних активів однією з основних рис є наявність знань, які відіграють вирішальну роль в інноваційній економіці. Тобто науковці доводять про їх зв'язок з людським та інтелектуальним потенціалами. Інтелектуальні активи забезпечують в процесі свого використання конкретні результати інтелектуальної, розумової, духовної й творчої діяльності, тобто створюють інтелектуальні продукти, основним компонентом яких є знання. Виробництво знань, а відповідно їх капіталізація, комерціалізація та споживання вимагають особливого середовища, яке визначається станом національної інноваційної системи.

Вперше поняття національної інноваційної системи було використано К. Фріменом у його дослідженні технологічної політики Японії [33], де він її визначив як «мережу взаємопов'язаних інституцій в державному та приватному секторах, чия діяльність і взаємодія ініціюють, привносять, видозмінюють та розповсюджують... інновації». Майже одночасно схожі дослідження виконувались Б.-А. Лундваллом та Р. Нельсоном, які також вважаються основоположниками теорії національної інноваційної системи. Вони на відміну від К. Фрімена, у власному визначенні акцентують увагу на національний аспект інноваційної діяльності. Зокрема, Б.-А. Лундвалл визначає НІС, як «набір елементів і зв'язків, які взаємодіють в процесі виробництва, розподілу та використання нового, економічно вигідного знання», а також «знаходяться або походять з території національної держави» [34]. У Р. Нельсона НІС визначено як «сукупність інститутів, чия взаємодія визначає інноваційну продуктивність (ефективність) національних фірм» [35]. Суттєвими напрацюваннями останніх років в даному напрямі є праця Н.І. Іванової, на думку якої національна інноваційна система передбачає реалізацію системного процесу взаємодії та забезпечення зворотних зв'язків між усім комплексом економічних, соціальних, політичних, організаційних та інших чинників, що визначають створення інновацій [36, с. 14]. Тобто, національна інноваційна система формується під дією таких основних чинників, як: наявність та розмір природних та трудових ресурсів; рівень та особливості розвитку інститутів держави; обсяг та форми підприємницької діяльності.

Інноваційна система характеризується трьома основними рисами: ототожнюється з інноваційною інфраструктурою; є особливими інтегрованими структурами, головними функціями яких є інноваційна діяльність і яким властива ознака інноваційності; заснована на механізмі взаємозв'язку між елементами системи [37, с. 53]. Національна інноваційна система ґрунтується на двох основних складових – сукупності взаємопов'язаних організацій (структур) та комплексу інститутів правового,

фінансового та соціального характеру, взаємодія яких і визначає її стан та розвиток. Вона утворюється і розвивається за допомогою інтеграторів знань (кластери, технопарки, регіони знань, регіональні інноваційні системи; індивідууми, фірми, організації наукової сфери, спеціалізовані організації інноваційної сфери, інтелектуальні послуги) [38, с. 25-27], які в свою чергу і володіють певними інтелектуальними активами.

Підсумовуючи сказане, можна стверджувати, що інтелектуальні активи – інтегрована категорія, яка включає до свого складу ті об'єкти інтелектуального капіталу, які вже відображені в обліку (нематеріальні активи), і такі, що мають бути включені в систему обліку (взаємини з клієнтами, маркетинг, вдосконалення технологій, навчання і розвиток персоналу, розробка нових продуктів і послуг). Вони представлені в системі обліку (як фінансового, так і управлінського) як чисто витратні, що суперечить їх ролі в сучасних умовах [14]. Визначення таких активів і оцінка їх рівня на підприємстві може виступати основою виявлення своїх унікальних ніш на локальному або інших ринках, що здатне забезпечити підприємству додаткові конкурентні переваги, дозволити отримати додатковий прибуток. Інтелектуальні активи дозволяють підвищити рівень капіталізації, а за відсутності достатнього обсягу фінансових ресурсів та заставного майна надати інвестору додаткові гарантії повернення капіталу. Тобто інтелектуальні активи є свого роду резервами отримання майбутніх доходів.

Отже, погоджуючись з думкою Е. Е. Ібрагімова [13, с. 123], на нашу думку, об'єктом управління на рівні підприємства є саме інтелектуальні активи, які сформовані за допомогою інвестування та на відміну від інтелектуального капіталу здатні використати свій економічний ресурс в майбутній господарській діяльності. Тобто інтелектуальний капітал переважно відображає вже продукти минулого накопичення цінностей, а інтелектуальні активи – майбутнього. Відповідно інтелектуальні активи безпосередньо впливають на рівень ефективності функціонування підприємства, оскільки їх ресурси здатні принести економічну вигоду.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших досліджень.

На основі узагальнення результатів дослідження визначено, що інтелектуальні активи є універсальним ресурсом із унікальним характером щодо підвищення доходів і вартості підприємства. Інтелектуальні активи виступають формою втілення можливої майбутньої вигоди та здатні принести дохід. Здатність інтелектуальних активів приносити економічну вигоду є однією з основних умов залучення їх у господарський обіг, а можливість відчуження цих активів іншим суб'єктам шляхом передачі різного обсягу і характеру прав дозволяють більш широко використовувати їх в процесі комерціалізації через залучення необхідних економічних суб'єктів. Тобто формування інтелектуальних активів та ефективне їх використання є важливим стратегічним напрямом розвитку підприємства, що доцільно враховувати при складанні фінансових бюджетів і поширенні інформації про свою діяльність. Врахування інтелектуальних активів сприяє капіталізації підприємства, максимізації його ринкової вартості. Зростання вартості підприємства дозволяє забезпечити стійкість і подальший розвиток через більшу можливість залучення інвестиційних ресурсів.

Ефективне управління інтелектуальними активами дозволяє забезпечити отримання в довгостроковій перспективі стабільний дохід. Відповідно ідентифікація інтелектуальних активів в структурі людського потенціалу та управління ними має стати невід'ємною складовою національної інноваційної системи, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності та прибутковості суб'єктів господарювання й економіки в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Карпенко А. В. Державна стратегія ефективного використання економічних ресурсів в умовах світової глобалізації / А. В. Карпенко // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування : збірник наукових праць. Економічні науки. – 2014. – Вип. 3(67). – С. 126-135.
2. Бажан І. Економічна сутність та функції інтелектуального капіталу / І. Бажан // Україна: аспекти праці. – 2012. – №2. – С.30-35.
3. Колот А. Людина і нова економіка: теоретико-методологічний аналіз взаємодії та доміант розвитку / А. Колот, О. Кравчук // Економічна теорія. – 2015. – № 1. – С. 5-25.
4. Легенчук С. Ф. Бухгалтерське відображення інтелектуального капіталу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.04 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / С. Ф. Легенчук. – Житомир: 2006. – 23 с.
5. Бутнік-Сіверський О. Б. Евристика в інтелектуальній економіці або формування інноваційного підприємництва / О. Б. Бутнік-Сіверський. // Інтелектуальна власність – 2005. – № 9. – С. 27–32. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.nuft.edu.ua/jsui/bitstream/123456789/9800/1/evristika.pdf>
6. Махомет Ю. В. Сутнісна характеристика та структура інтелектуального капіталу підприємства / Ю. В. Махомет // Економічний простір: зб. наук. праць. – Дніпропетровськ: ПДАБА, 2009. – № 25. – С. 221–229.
7. Bradley K. Intellectual capital and the new wealth of nations II / K. Bradley // Business Strategy Review. – 1998. – Vol 8. – № 4. – Pp. 33-45.
8. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал. Ключ к успеху в новом тысячелетии / Э. Брукинг. – СПб. : Питер, 2001. – 288 с.
9. Стюарт Т. А. Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организаций / Т. А. Стюарт. Пер. с англ. В. Ноздриной. – М. : Поколение, 2007. – 368 с.
10. Борисов А. Б. Большой экономический словарь / А. Б. Борисов. – М. : Книжный мир, 2006. – 860 с.
11. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» від 07.02.2013 № 73. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>
12. Бланк И. А. Управление активами / И. А. Бланк. – К. : «Ника-Центр», 2000. – 720 с.
13. Ібрагімов Е. Е. Моделювання впливу інтелектуальних активів на ефективність корпоративного управління з орієнтацією на знання / Е. Е. Ібрагімов // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 5/1 (132). – С. 119-124.
14. Ляшенко Н. Є. Проблеми оцінки інтелектуальних активів в управлінні / Н. Є. Ляшенко // Управління проектами та розвиток виробництва. – 2009. – № 3. – С. 58-67. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uprv_2009_3_9
15. Старкова Н. О. Интеллектуальные активы фирмы: идентификация и управление / Н. О. Старкова, А. Н. Костецкий // Экономика. Управление. Право. Кубанский государственный университет (Краснодар). – 2000. – № 4. – С. 16-22. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://elibrary.ru/contents.asp?titleid=53919>
16. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи», затверджене Наказом Міністерства фінансів України №242 від 18.10.1999. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99>
17. Податковий кодекс України : прийнятий Верховною Радою України 2 груд. 2010 р. № 2755-VI : текст із змін. станом на 1 січ. 2018 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
18. Мартиненко М. В. Кількісний підхід до визначення впливу інтелектуальних активів

- на результати інноваційної діяльності підприємств [Електронний ресурс] / М. В. Мартиненко // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 6. – С. 520-529. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2014_6_65
19. Sullivan P. H. (2000): Value-driven Intellectual Capital. How to convert intangible corporate assets into market value / P. H. Sullivan. – NY. : John Wiley & Sons, Inc. New York, USA. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dl.acm.org/citation.cfm?id=519015>
20. Лукичева Л. И. Внутрифирменное управление интеллектуальными активами / Л. И. Лукичева, Д. Н. Егорычев. – М. : ООО «Омега-Л», 2004. – 192 с.
21. Тараруєв Ю. О. Новий погляд на концепцію нематеріальних активів / Ю. О. Тараруєв, Т. В. Момот // Економіка: проблеми теорії та практики. Зб. наук. праць. – Вип. 192, т. III. – 2004. – С. 851-856.
22. Нижник Н. Р. Реалізація інтелектуальних активів — ключовий момент державної політики України в XXI столітті [Електронний ресурс] / Н. Р. Нижник, С. П. Мосов // Університетські наукові записки. – 2006. – № 3-4. – С. 351-357. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2006_3-4_55
23. Лукичева Л. И. Организационно-экономическое обеспечение процесса коммерциализации интеллектуальных активов / Л. И. Лукичева, В. Ю. Курбат / Вестник ИрГТУ. – № 2 (42). – 2010. – С. 71-75.
24. Бабій П. С. Оцінка та управління вартістю інтелектуальних активів суб'єкта господарювання [Електронний ресурс] / П. С. Бабій // Сталій розвиток економіки. - 2013. – № 3. – С. 314-318. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sre_2013_3_69
25. Тараруєв Ю. О. Удосконалення механізму оцінки інтелектуальних активів будівельних підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / Ю. О. Тараруєв. – Харків, 2008. – 22 с.
26. Жураковська І. В. Результати інтелектуальної діяльності як ресурси, активи, власність та капітал підприємства : обліковий аспект / І. В. Жураковська // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2009. – № 647 : Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – С. 331–336. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://vlp.com.ua/files/58_4.pdf
27. Абрамов Е. Г. Структура баланса организации с учетом ее интеллектуальных активов / Е. Г. Абрамов // Российское предпринимательство. – 2011. – № 3(2). – С. 76-80.
28. Кузубов С. А. Развитие теоретико-методологических основ бухгалтерского учета и аудита интеллектуальных активов: автореферат диссертации на соискание ученой степени д-ра экон. наук :08.00.12 / С. А. Кузубов. — Екатеринбург, 2009.
29. Леонтьев Б. Б. Цена интеллекта. Интеллектуальный капитал в Российском бизнесе / Б. Б. Леонтьев. – М. : Акционер. – 2002. – 200 с.
30. Ильшева Н. Н. Интеллектуальные активы – главный ресурс посткризисной экономики / Н. Н. Ильшева, С. А. Кузубов // Национальные интересы: приоритеты и безопасность. – 2009. – № 7(40). – С. 9-15.
31. Наумчук О. А. Інтелектуальні активи в системі бухгалтерського обліку / О. А. Наумчук // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського. Сер. : Економічні науки. – 2013. – № 4. – С. 175-182. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdnuete_2013_4_22
32. Костецкий А. Н. Оценка уровня управления интеллектуальными активами на предприятиях пищевой промышленности Краснодарского края / А. Н. Костецкий, Н. О. Старкова // Финансы и кредит. – 2005. – № 34 (202). – С. 31-38.
33. Freeman C. Technology Policy and Economic Performance: Lessons from Japan/ С.

Freeman. – London: Pinter, 1987. – 155 p.

34. Lundvall B-A. National Innovation Systems: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning / B-A. Lundvall. – London, Printer, 1992.

35. Nelson R. National Innovation Systems. A Comparative Analysis / R. Nelson. – New York / Oxford, Oxford University Press, 1993.

36. Иванова Н. И. Национальные инновационные системы / Н. И. Иванова. – М. : Наука. – 2002. – 244 с.

37. Регіональна інноваційна система : теорія і практика : монографія / Під ред. д-ра екон. наук, проф. В. С. Пономаренка. – Х. : ІНЖЕК. – 2011. – 688 с.

38. Марченко О. С. Національна інноваційна система як інтегратор знань / О. С. Марченко, О. В. Ярмач. – Х. : ІНЖЕК, 2012. – 242 с.